

*W podręczniku uwzględniono nowelizacje
kodeksu karnego uchwalone do dnia
1 października 2012*

WŁODZIMIERZ **WRÓBEL**
ANDRZEJ **ZOLL**

**POLSKIE
PRAWO KARNE**
CZĘŚĆ OGÓLNA

PODRĘCZNIK
WYDANIE 2012

znak

WŁODZIMIERZ **WRÓBEL**
ANDRZEJ **ZOLL**

**POLSKIE
PRAWO KARNE**
CZĘŚĆ OGÓLNA

*W podręczniku
uwzględniono nowelizacje
kodeksu karnego uchwalone
do dnia 1 października 2012*

WYDAWNICTWO ZNAK
KRAKÓW 2013

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	15
OD AUTORÓW	17
CZĘŚĆ I WIADOMOŚCI WSTĘPNE	19
ROZDZIAŁ 1. POJĘCIE PRAWA KARNEGO	21
1.1. Społeczne normy postępowania	21
1.2. Definicja prawa karnego	22
1.3. Miejsce prawa karnego w systemie prawa	25
1.4. Podstawowe pojęcia związane z prawem karnym	27
1.4.1. Czyn zabroniony	27
1.4.2. Przestępstwo	28
1.4.3. Wykroczenie	29
1.4.4. Administracyjne kary pieniężne	29
1.4.5. Przewinienie dyscyplinarne	30
1.4.6. Kara	32
1.4.7. Środek karny	33
1.4.8. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie	34
1.4.9. Środki zabezpieczające	35
1.4.10. Środki stosowane wobec nieletnich	36
1.5. Prawo karne materialne i inne dziedziny prawa karnego	37
ROZDZIAŁ 2. FUNKCJE PRAWA KARNEGO	39
2.1. Uwagi wprowadzające	39
2.2. Funkcja ochronna	39
2.3. Funkcja sprawiedliwościowa	43
2.4. Funkcja gwarancyjna	44
2.5. Funkcja kompensacyjna	45
ROZDZIAŁ 3. ROZWÓJ PRAWA KARNEGO	47
3.1. Etapy rozwoju prawa karnego	47
3.1.1. Rozwój ustawodawstwa	47
3.1.2. Rozwój koncepcji kary	48
3.1.2.1. Zemsta krwawa	48
3.1.2.2. Odwet	49
3.1.2.3. Kompozycja (okup)	49

3.1.2.4. Kara proporcjonalna	49
3.1.2.5. Humanitaryzm	50
3.2. Podstawowe szkoły prawa karnego	50
3.2.1. Prawo karne okresu Oświecenia	50
3.2.2. Szkoła klasyczna	51
3.2.3. Pozytywizm w prawie karnym	52
3.2.4. Szkoła obrony społecznej	55
3.2.5. Neoklasycyzm	55
ROZDZIAŁ 4. PRAWO KARNE A USTRÓJ POLITYCZNY PAŃSTWA	57
4.1. Uwagi wprowadzające	57
4.2. Prawo karne systemu totalitarnego	58
4.3. Prawo karne demokratycznego państwa prawa	60
4.4. Prawo karne a tendencje populistyczne	62
ROZDZIAŁ 5. HISTORIA USTAWODAWSTWA KARNEGO NA ZIEMIACH POLSKICH	64
5.1. Prawo karne przedrozbiorowe	64
5.2. Prawo karne w okresie rozbiorów	65
5.2.1. Zabór austriacki	65
5.2.2. Zabór pruski	66
5.2.3. Zabór rosyjski	67
5.3. Działalność Komisji Kodyfikacyjnej i kodeks karny z 1932 r.	68
5.4. Prawo karne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	70
5.4.1. Ustawodawstwo karne w latach 1944–1969	70
5.4.2. Kodeks karny z 1969 r.	75
5.4.3. Próba reformy prawa karnego w 1981 r.	76
5.4.4. Prawo karne stanu wojennego i zmiany ustawodawstwa karnego po 1981 r.	78
5.5. Prawo karne Rzeczypospolitej Polskiej	81
5.5.1. Zmiany w ustawodawstwie po zmianie ustroju	81
5.5.2. Charakterystyka kodeksu karnego z 1997 r.	82
5.5.3. Zmiany wprowadzone po wejściu w życie kodeksu karnego	84
CZĘŚĆ II. NAUKA O USTAWIE KARNEJ	91
ROZDZIAŁ 6. ŹRÓDŁA PRAWA KARNEGO	93
6.1. Uwagi wprowadzające	93
6.2. Zasada wyłączności ustawy w prawie karnym	94
6.3. Konstytucyjne podstawy zasady wyłączności ustawowej	97
6.4. Zakres zasady wyłączności ustawy w prawie karnym	99
6.5. Zasada dostatecznej określoności w prawie karnym	101
6.6. Europejskie źródła prawa karnego	103
6.7. Krajowe źródła prawa karnego	104
ROZDZIAŁ 7. USTAWA KARNA I JEJ WYKŁADNIA	106
7.1. Ustawa karna – uwagi wprowadzające	106
7.2. Struktura normatywna przepisów prawa karnego	107
7.3. Norma sankcjonowana	110
7.4. Norma sankcjonująca	114
7.5. Szczególne reguły wykładni prawa karnego	117

ROZDZIAŁ 8. CZASOWY ZAKRES ZASTOSOWANIA USTAWY KARNEJ.	
ZASADY PRAWA KARNEGO INTERTEMPORALNEGO	120
8.1. Obowiązki ustawy karnej	120
8.2. Czasowy zakres zastosowania ustawy karnej	122
8.3. Formy zmiany ustawy karnej	124
8.4. Czas popełnienia przestępstwa	126
8.5. Zasady prawa karnego intertemporalnego	128
8.6. Zakaz retroaktywnego wprowadzania i zaostrzenia karalności (<i>lex severior poenali retro non agit</i>)	129
8.7. Nakaz stosowania ustawy względniejszej (<i>lex mitior agit</i>)	131
8.7.1. Podstawa normatywna nakazu stosowania ustawy względniejszej	131
8.7.2. Pojęcie ustawy względniejszej	132
8.7.3. Pojęcie ustawy poprzednio obowiązującej	133
8.7.4. Pojęcie czasu orzekania	134
8.7.5. Pojęcie czasu przestępstwa	134
8.7.6. Ograniczenia zakresu stosowania ustawy względniejszej – ustawa czasowa	136
8.7.7. Zakres zastosowania zasady <i>lex mitior agit</i> w zależności od treści zmienianych regulacji prawnych	136
8.7.8. Zasada subsydiarnego prymatu stosowania ustawy nowej	139
8.7.9. Zasady intertemporalne a zmiana wykładni prawa karnego	139
8.8. Zmiana ustawy karnej po wydaniu prawomocnego rozstrzygnięcia odnoszącego się do odpowiedzialności karnej	140
ROZDZIAŁ 9. MIEJSCOWY ZAKRES ZASTOSOWANIA USTAWY KARNEJ	143
9.1. Uwagi wprowadzające	143
9.2. Miejsce popełnienia czynu zabronionego	144
9.3. Zasady regulujące kwestię zakresu terytorialnego norm sankcjonujących	145
9.3.1. Zasada terytorialności	145
9.3.2. Zasada personalna	147
9.3.3. Zasada ochronna względna	148
9.3.4. Zasada ochronna bezwzględna	149
9.3.5. Zasada represji konwencyjnej	150
9.4. Konflikty jurysdykcji	150
Część III. NAUKA O PRZESTĘPSTWIE	153
ROZDZIAŁ 10. POJĘCIE PRZESTĘPSTWA	155
10.1. Uwagi wprowadzające	155
10.2. Klasyczne ujęcie przestępstwa	157
10.2.1. Czyn	157
10.2.2. Zgodność czynu z typem czynu zabronionego	157
10.2.3. Bezprawność	158
10.2.4. Wina	159
10.3. Neoklasyczne ujęcie przestępstwa	159
10.3.1. Czyn	159
10.3.2. Zgodność czynu z typem czynu zabronionego – bezprawność	160
10.3.3. Wina	161
10.4. Finalistyczne ujęcie przestępstwa	162
10.4.1. Czyn	162

10.4.2. Zgodność czynu z typem czynu zabronionego	163
10.4.3. Bezprawność	163
10.4.4. Wina	164
10.5. Postfinalistyczne ujęcia przestępstwa	164
ROZDZIAŁ 11. STRUKTURA PRZESTĘPSTWA	166
11.1. Uwagi wprowadzające	166
11.2. Elementy struktury przestępstwa	167
11.2.1. Zachowanie się człowieka	167
11.2.2. Czyn	167
11.2.2.1. Definicja	167
11.2.2.2. Brak czynu	168
11.2.3. Bezprawność czynu	171
11.2.3.1. Naruszenie nakazu lub zakazu zawartego w normie sankcjonowanej	171
11.2.3.1.1. Uwagi wprowadzające	171
11.2.3.1.2. Brak ataku na dobro prawne	172
11.2.3.1.3. Brak naruszenia reguły postępowania z dobrem prawnym	174
11.2.3.2. Brak okoliczności wyłączających bezprawność	177
11.2.4. Karalność czynu	177
11.2.4.1. Zgodność czynu z opisem typu czynu zabronionego	177
11.2.4.2. Brak okoliczności wyłączających karalność	178
11.2.5. Karygodność czynu	178
11.2.6. Zawinienie czynu	179
11.3. Podsumowanie	180
11.4. Problem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych	180
ROZDZIAŁ 12. CZYN ZABRONIONY POD GROŻBĄ KARY	182
12.1. Uwagi wprowadzające	182
12.2. Znamiona wskazujące na naruszenie normy sankcjonowanej	183
12.3. Znamiona związane z karalnością czynu	184
12.3.1. Podział logiczny znamion czynu zabronionego	185
12.3.2. Podział strukturalny znamion czynu zabronionego	189
12.3.2.1. Uwagi wprowadzające	189
12.3.2.2. Znamiona przedmiotowe czynu zabronionego	193
12.3.2.2.1. Podmiot czynu zabronionego	193
12.3.2.2.2. Czynność sprawcza albo skutek	195
12.3.2.2.3. Przypisanie skutku	198
12.3.2.2.3.1. Przypisanie skutku w wypadku działania	199
12.3.2.2.3.2. Przypisanie skutku w wypadku zaniechania	202
12.3.2.2.4. Przedmiot czynności wykonawczej	206
12.3.2.2.5. Okoliczności modalne czynu	207
12.3.2.3. Znamiona podmiotowe czynu zabronionego	208
12.3.2.3.1. Uwagi wprowadzające	208
12.3.2.3.2. Czyn zabroniony charakteryzujący się umyślnością	208
12.3.2.3.2.1. Uwagi wprowadzające	208
12.3.2.3.2.2. Zamiar bezpośredni	211
12.3.2.3.2.3. Zamiar wynikowy	213
12.3.2.3.2.4. Inne postacie zamiaru	216
12.3.2.3.3. Czyn zabroniony charakteryzujący się nieumyślnością	218
12.3.2.3.4. Czyny zabronione o złożonej stronie podmiotowej	221

ROZDZIAŁ 13. SZCZEGÓLNE FORMY REALIZACJI ZNAMION CZYNU ZABRONIONEGO	224
13.1. Formy stadialne	224
13.1.1. Uwagi wprowadzające	224
13.1.2. Usiłowanie	226
13.1.2.1. Uzasadnienie karalności usiłowania	226
13.1.2.2. Usiłowanie udolne (znamiona)	228
13.1.2.2.1. Zamiar popełnienia czynu zabronionego	228
13.1.2.2.2. Zachowanie bezpośrednio zmierzające do dokonania	229
13.1.2.2.3. Brak dokonania czynu zabronionego	234
13.1.2.3. Usiłowanie nieudolne	235
13.1.2.4. Karalność usiłowania	240
13.1.2.4.1. Wymiar kary za usiłowanie	240
13.1.2.4.2. Bezkarność usiłowania	241
13.1.2.4.3. Usiłowanie kwalifikowane	244
13.1.3. Przygotowanie	245
13.1.3.1. Uwagi wprowadzające	245
13.1.3.2. Znamiona przygotowania	246
13.1.3.3. Karalność przygotowania	249
13.2. Współdziałanie w popełnieniu przestępstwa	250
13.2.1. Uwagi wprowadzające	250
13.2.2. Modele odpowiedzialności za przestępne współdziałanie	252
13.2.3. Sprawstwo	256
13.2.3.1. Uwagi wprowadzające	256
13.2.3.2. Jednosprawstwo (sprawstwo pojedyncze)	258
13.2.3.3. Współsprawstwo	259
13.2.3.4. Sprawstwo kierownicze	263
13.2.3.5. Sprawstwo polecające	265
13.2.3.6. Zasady odpowiedzialności za sprawcze formy współdziałania	267
13.2.4. Niesprawcze formy współdziałania	270
13.2.4.1. Uwagi wprowadzające	270
13.2.4.2. Podżeganie	276
13.2.4.3. Pomocnictwo	281
13.2.5. Prowokacja	283
ROZDZIAŁ 14. JEDNOŚĆ – WIELOŚĆ CZYNÓW ZABRONIONYCH. ZBIEG PRZEPISÓW USTAWY	285
14.1. Uwagi ogólne	285
14.2. Kryteria jedności czynu	285
14.3. Wielość zachowań (czynów) – jedno przestępstwo	290
14.4. Konstrukcja czynu ciągłego	292
14.5. Zbieg przepisów	296
ROZDZIAŁ 15. SPOŁECZNA SZKODLIWOŚĆ CZYNU	303
15.1. Uwagi wprowadzające	303
15.2. Aspekt abstrakcyjny społecznej szkodliwości czynu	306
15.3. Aspekt indywidualno-konkretny (karygodność czynu)	308
15.4. Okoliczności rzutujące na stopień społecznej szkodliwości	313

ROZDZIAŁ 16. WINA	317
16.1. Uwagi wprowadzające	317
16.2. Teorie winy	318
16.2.1. Psychologiczna teoria winy	318
16.2.2. Normatywna teoria winy	320
16.3. Normatywne podstawy zasady winy jako warunku odpowiedzialności karnej	324
16.4. Istota winy	326
16.4.1. Uwagi wprowadzające	326
16.4.2. Procesowe i materialnoprawne znaczenie terminu „wina”	329
16.4.3. Wina prawna i wina moralna	330
16.5. Przesłanki zawinienia	331
16.5.1. Uwagi wprowadzające	331
16.5.2. Przesłanki pozytywne warunkujące przypisanie winy	333
16.5.2.1. Dojrzałość – osiągnięcie wieku warunkującego przypisanie winy	333
16.5.2.2. Obiektywna rozpoznawalność znaczenia czynu	337
ROZDZIAŁ 17. OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE PRZESTĘPNOŚĆ CZYNU	339
17.1. Uwagi wprowadzające	339
17.2. Okoliczności wyłączające bezprawność czynu	339
17.2.1. Uwagi wprowadzające	339
17.2.2. Usprawiedliwienie naruszenia dobra prawnego	342
17.2.3. Problem określoności kontratypów	344
17.2.4. Poszczególne kontratypy	348
17.2.4.1. Obrona konieczna	348
17.2.4.1.1. Uwagi wprowadzające	348
17.2.4.1.2. Znamiona obrony koniecznej	349
17.2.4.1.3. Przekroczenie granic obrony koniecznej	359
17.2.4.2. Stan wyższej konieczności	362
17.2.4.2.1. Uwagi wprowadzające	362
17.2.4.2.2. Znamiona stanu wyższej konieczności	363
17.2.4.2.3. Przekroczenie granic stanu wyższej konieczności	367
17.2.4.3. Kolidzja obowiązków	369
17.2.4.4. Dozwolone ryzyko nowatorstwa	370
17.2.4.4.1. Uwagi wprowadzające	370
17.2.4.4.2. Znamiona dozwolonego ryzyka nowatorstwa	371
17.2.4.5. Działanie w granicach uprawnień i obowiązków służbowych	376
17.3. Brak karalności czynu	377
17.4. Okoliczności wyłączające przypisanie winy (negatywne przesłanki zawinienia)	381
17.4.1. Uwagi wprowadzające	381
17.4.2. Usprawiedliwiony błąd co do faktycznego lub prawnego znaczenia czynu	382
17.4.2.1. Uwagi wprowadzające	382
17.4.2.2. Usprawiedliwiony błąd co do okoliczności stanowiącej znamię typu czynu zabronionego (<i>error facti</i>)	386
17.4.2.3. Usprawiedliwiony błąd co do oceny prawnej czynu	389
17.4.2.4. Usprawiedliwiony błąd co do okoliczności wyłączającej bezprawność lub winę	393
17.4.3. Niepoczytalność	395
17.4.4. Anormalna sytuacja motywacyjna	398
17.4.4.1. Uwagi wprowadzające	398

17.4.4.2. Działanie na rozkaz	399
17.4.4.3. Działanie pod wpływem strachu, wzburzenia lub obawy przed odpowiedzialnością karną	402
17.4.4.4. Działanie w warunkach stanu wyższej konieczności i kolizji obowiązków	402
17.4.5. Okoliczności umniejszające stopień zawinienia	404
17.4.6. Zasada koincydencji czasowej i zawinienie na przedpolu czynu zabronionego	405
CZĘŚĆ IV. NAUKA O KARZE	411
ROZDZIAŁ 18. POJĘCIE I RACJONALIZACJA KARY	413
18.1. Pojęcie kary	413
18.2. Racjonalizacja kary	415
18.2.1. Uwagi wprowadzające	415
18.2.2. Cele kary	417
18.2.3. Teorie kary	419
18.2.3.1. Uwagi wprowadzające	419
18.2.3.2. Teorie retrybutywne	420
18.2.3.3. Teorie prewencyjne	422
ROZDZIAŁ 19. RODZAJE KAR	426
19.1. Uwagi wprowadzające	426
19.2. Kary nieizolacyjne	427
19.2.1. Grzywna	427
19.2.2. Kara ograniczenia wolności	432
19.3. Kary izolacyjne	435
19.3.1. Kara pozbawienia wolności	435
19.3.2. Kara 25 lat pozbawienia wolności	437
19.3.3. Kara dożywotniego pozbawienia wolności	438
ROZDZIAŁ 20. ŚRODKI KARNE	439
20.1. Uwagi wprowadzające	439
20.2. Pozbawienie praw publicznych	444
20.3. Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej	446
20.4. Zakaz zajmowania stanowisk, wykonywania zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi	447
20.5. Obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób, zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu lub nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	448
20.6. Zakaz wstępu na imprezę masową	451
20.7. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych	454
20.8. Zakaz prowadzenia pojazdów	455
20.9. Przepadek	458
20.10. Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę	463

20.11. Nawiązka	467
20.12. Świadczenie pieniężne	469
20.13. Podanie wyroku do publicznej wiadomości	470
ROZDZIAŁ 21. ŚRODKI ZWIĄZANE Z PODDANIEM SPRAWCY PRÓBIE	471
21.1. Uwagi wprowadzające	471
21.2. Warunkowe umorzenie postępowania	477
21.2.1. Uwagi wprowadzające	477
21.2.2. Przesłanki stosowania warunkowego umorzenia	478
21.2.3. Konsekwencje prawne warunkowego umorzenia postępowania	481
21.3. Warunkowe zawieszenie wykonania kary	483
21.3.1. Uwagi wprowadzające	483
21.3.2. Przesłanki stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary	485
21.3.3. Konsekwencje prawne warunkowego zawieszenia wykonania kary	487
21.4. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności	490
21.4.1. Uwagi wprowadzające	490
21.4.2. Przesłanki stosowania warunkowego zwolnienia	492
21.4.3. Konsekwencje prawne warunkowego przedterminowego zwolnienia	494
ROZDZIAŁ 22. ZASADY I DYREKTYWY SĄDOWEGO WYMIARU KARY	496
22.1. Uwagi wprowadzające	496
22.2. Zasady wymiaru kary	499
22.2.1. Konstytucyjne zasady wymiaru kary	499
22.2.2. Kodeksowe zasady wymiaru kary	501
22.2.2.1. Zasada swobodnego uznania sądu w granicach ustawy co do rodzaju i rozmiaru sankcji karnej	502
22.2.2.2. Zasada oznaczoności orzekanych kar i środków karnych oraz względnej oznaczoności środków zabezpieczających	503
22.2.2.3. Zakaz wymierzania sankcji karnej przekraczającej stopniem swojej dolegliwości przypisany sprawcy przestępstwa stopień winy (zasada winy)	503
22.2.2.4. Zasada indywidualizacji oraz osobistego charakteru sankcji karnej	509
22.2.2.5. Zakaz orzekania niewykonalnej grzywny oraz kary ograniczenia wolności	510
22.2.2.6. Zasada zaliczania aresztu tymczasowego i faktycznego pozbawienia wolności na poczet orzeczonej kary	511
22.3. Dyrektywy wymiaru kary	514
22.3.1. Ogólne dyrektywy wymiaru kary	514
22.3.1.1. Dyrektywa prewencji indywidualnej	514
22.3.1.2. Dyrektywa prewencji ogólnej	515
22.3.1.3. Dyrektywa zadośćuczynienia pokrzywdzonemu	519
22.3.1.4. Dyrektywa uwzględniania stopnia społecznej szkodliwości czynu	520
22.3.2. Szczególne dyrektywy wymiaru kary	521
22.3.3. Kwestia prymatu dyrektyw sądowego wymiaru kary	523
ROZDZIAŁ 23. INSTYTUCJE SĄDOWEGO WYMIARU KARY	525
23.1. Uwagi wprowadzające	525
23.2. Nadzwyczajne obostrzenie wymiaru kary	525

23.2.1. Uwagi wprowadzające	525
23.2.2. Ponowne popełnienie przestępstwa (recydywa)	527
23.2.2.1. Pojęcie recydywy	527
23.2.2.2. Recydywa ogólna	528
23.2.2.3. Recydywa szczególna	529
23.2.2.3.1. Recydywa szczególna podstawowa	529
23.2.2.3.2. Recydywa szczególna wielokrotna	531
23.2.3. Uczynienie z popełniania przestępstw stałego źródła dochodu	532
23.2.4. Popełnienie przestępstwa w zorganizowanej grupie lub związku mających na celu popełnienie przestępstwa	533
23.2.5. Popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym	534
23.2.6. Popełnienie występku o charakterze chuligańskim	534
23.2.7. Popełnienie przestępstwa komunikacyjnego w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegnięcia z miejsca zdarzenia (art. 178)	535
23.2.8. Pozostałe okoliczności nadzwyczajnego obostrzenia kary	536
23.3. Nadzwyczajne złagodzenie wymiaru kary	536
23.4. Orzeczenie kary nieizolacyjnej w miejsce kary pozbawienia wolności przewidzianej w ramach ustawowego zagrożenia	541
23.5. Odstąpienie od wymiaru kary	543
23.6. Zbieg podstaw stosowania instytucji sądowego wymiaru kary	546
ROZDZIAŁ 24. ŚRODKI ZABEZPIECZAJĄCE	547
24.1. Uwagi wprowadzające	547
24.2. Środki zabezpieczające terapeutyczne o charakterze izolacyjnym	550
24.2.1. Umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym osoby, która popełniła czyn zabroniony w stanie niepoczytalności (art. 94)	551
24.2.2. Umieszczenie w zakładzie zamkniętym osoby, która popełniła przestępstwo w związku z zakłóceniem czynności psychicznych o podłożu seksualnym, nieprowadzącym do wyłączenia poczytalności (art. 95a)	552
24.2.3. Umieszczenie w zamkniętym zakładzie leczenia odwykowego sprawcy, który popełnił przestępstwo w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego	554
24.2.4. Umieszczenie sprawcy w zakładzie karnym, w którym stosuje się szczególne środki lecznicze lub rehabilitacyjne	556
24.3. Środki zabezpieczające terapeutyczne o charakterze nieizolacyjnym	557
24.4. Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym	558
ROZDZIAŁ 25. WIELOŚĆ PRZESTĘPSTW	560
25.1. Zbieg przestępstw	560
25.1.1. Rodzaje zbiegu przestępstw	560
25.1.2. Pomijalny (niewłaściwy) zbieg przestępstw	560
25.2. Realny zbieg przestępstw. Kara łączna	563
25.2.1. Uwagi wprowadzające	563
25.2.2. Zasady wymiaru kary łącznej	564
25.2.2.1. Zasady ogólne	564
25.2.2.2. Kara łączna grzywny	566
25.2.2.3. Kara łączna ograniczenia wolności	569

25.2.2.4. Kara łączna pozbawienia wolności	569
25.2.2.5. Kara łączna z karami najsurowszymi	570
25.2.2.6. Łączenie kar z warunkowym zawieszeniem ich wykonania	571
25.2.2.7. Łączenie środków karnych i środków zabezpieczających	573
25.3. Ciąg przestępstw	574
 ROZDZIAŁ 26. USTANIE KARALNOŚCI	 578
26.1. Przedawnienie	578
26.1.1. Uwagi wprowadzające	578
26.1.2. Przedawnienie karalności	579
26.1.3. Przedawnienie wykonania kary	587
26.2. Zatarcie skazania	589
 BIBLIOGRAFIA	 593
 INDEKS RZECZOWY	 601

CZEŚĆ I

WIADOMOŚCI
WSTĘPNE

ROZDZIAŁ 1

POJĘCIE PRAWA KARNEGO

1.1. SPOŁECZNE NORMY POSTĘPOWANIA

Życie każdego człowieka jest związane z funkcjonowaniem w społeczeństwie. Człowiek nie może egzystować samotnie. Pozostaje zawsze w relacjach z innymi ludźmi. **Te relacje wymagają akceptacji norm, czyli wzorców postępowania zapewniających bezpieczne współżycie poszczególnych członków społeczności.** Cywilizacja polega na wypracowaniu takich norm i stworzeniu systemów kontrolnych zapewniających ich przestrzeganie. Polega także na reagowaniu w wypadkach naruszenia reguł postępowania. W zorganizowanym społeczeństwie funkcjonuje wiele systemów kontroli postępowania. Najważniejszą funkcję spełniają normy moralne pozwalające na odróżnienie dobra od zła. Umiejętność takiego rozróżnienia wymaga przyswojenia sobie systemu wartości. Dzieje się to w procesie socjalizacji każdej osoby. Czynnikiem skłaniającym do przestrzegania norm postępowania akceptowanych przez społeczność jest przede wszystkim **poczucie własnej godności człowieka – przyrodzonej i niezbywalnej.** Człowiek świadomy swojej godności będzie się starał postępować przyzwoicie, a więc przestrzegać norm obowiązujących w relacjach międzyludzkich. Będzie dążył do potwierdzenia swojej ludzkiej godności przez innych członków społeczności. Stąd tak ważnym czynnikiem zabezpieczającym przestrzeganie norm postępowania jest **opinia środowiska.** Najczęściej społeczny system kontroli, a także związane z poczuciem godności własne sumienie wystarczają do tego, by człowiek zachowywał się przyzwoicie, przestrzegając norm współżycia społecznego. W wielu wypadkach jednak, szczególnie gdy poczucie własnej godności jest zbyt słabe, gdy człowiek przebywa w środowisku, które także nie akceptuje ogólnie przyjętych norm postępowania, konieczne jest **reagowanie w sytuacji naruszenia przez niego normy postępowania.** Reakcje te mogą się sprowadzać do stosowania środków o charakterze edukacyjnym, wzmacniającym świadomość potrzeby przestrzegania norm

uwarunkowania
cywilizacyjne
i kulturowe

współzycia społecznego. Taki charakter będzie miało zwrócenie uwagi przez policjanta osobie, która przeszła przez jezdnię w miejscu niedozwolonym. W sytuacji poważniejszych naruszeń konieczna jest adekwatna reakcja, będąca w stanie wymusić przestrzeganie norm postępowania. Przy niebezpiecznym przekroczeniu przez kierowcę prędkości policjant powinien nałożyć mandat stanowiący dolegliwość ekonomiczną dla osoby ukaranej.

1.2. DEFINICJA PRAWA KARNEGO

Stosowanie przez władzę przymusu wobec jednostki poddanej tej władzy może przybrać różną postać. Państwo może użyć środków prawnych zmuszających obywatela do wykonania obowiązków wobec państwa lub innego obywatela za pomocą np. egzekucji w postępowaniu administracyjnym lub w postępowaniu cywilnym. Egzekucja ma doprowadzić do przywrócenia stanu zgodnego z porządkiem prawnym.

Ochrona obowiązującego porządku prawnego wymaga też reakcji mających powstrzymać adresatów norm prawnych przed podejmowaniem zachowań naruszających nakazy lub zakazy zawarte w tych normach. **Normy prawne mają motywować adresatów norm do podejmowania zachowań zgodnych z normą.** Motywacja ta jest silniejsza, jeżeli w wypadku niepodporządkowania się normie jej adresata spotka **dolegliwość**. Państwo wobec osób lub innych podmiotów naruszających prawo stosuje system represji. **Stosowanie represji jest zawsze wkroczeniem w podstawowe wolności i prawa podmiotów poddawanych represji.** W państwie prawnym, w którym władza państwowa może działać tylko na podstawie prawa i w jego granicach (**art. 7 Konstytucji RP**), warunki stosowania prawa represyjnego muszą być ściśle określone i zgodne z zasadami konstytucyjnymi chroniącymi wolności i prawa człowieka i obywatela.

Najbardziej drastyczne represje, jakimi dysponuje zorganizowane w państwo społeczeństwo, są zawarte w prawie karnym. Ta dziedzina prawa przewidzianą w niej reakcją na naruszenie normy postępowania znacznie intensywniej wkracza w sferę wolności i praw człowieka w porównaniu z innymi środkami, którymi dysponuje państwo.

Prawo karne definiujemy jako dziedzinę prawa stanowionego przez powołaną do tego władzę państwową, która określa, jakie zachowania naruszające normy postępowania zostają uznane za czyny karalne, jakie są zasady pociągania sprawców takich czynów do odpowiedzialności karnej i jakie kary lub inne środki mają być stosowane wobec sprawców czynów karalnych.

Z powyższej definicji wynika, że **prawo karne**, jako dziedzina prawa stanowionego przez odpowiednią władzę, **musi mieć legitymację w zasadach i regułach konstytucyjnych**. Szczególnie tak uzasadniona legitymacja jest ważna dla tej dziedziny prawa, gdyż wkracza ona swoimi reakcjami w sferę konstytucyjnie chronionych wolności i praw jednostki, ograniczając je w zasadniczy sposób. **Konieczne jest więc upoważnienie konstytucyjne dla takiej ingerencji**. Jego brak powinien prowadzić do dyskwalifikacji normy prawnej przez odpowiedni organ kontroli zgodności uchwalanych norm z Konstytucją (w Polsce – Trybunał Konstytucyjny).

legitymacja
w zasadach i regułach
konstytucyjnych

Nie zalicza się do prawa karnego tych systemów normatywnych, które przewidują sankcje, które nie są ustanawiane przez konstytucyjnie określone, uprawnione do stanowienia prawa organy państwa. Nie zaliczamy więc do prawa karnego norm stanowionych przez różnego rodzaju organizacje, mające przeciwdziałać naruszeniu reguł postępowania wymaganych w danej organizacji (statuty, regulaminy).

Prawo karne, określając katalog zachowań zabronionych pod groźbą kary, musi mieć na uwadze **uwarunkowania cywilizacyjne i kulturowe**, o których była mowa wyżej (zob. rozdz. 1.1), a w szczególności musi wychodzić z przyjętego w społeczeństwie systemu aksjologicznego, na podstawie którego da się określić, jakie zachowania są dla poszczególnych osób, społeczeństwa czy dla państwa, jako zorganizowanej formy współżycia społecznego, szkodliwe. Nie można pominąć przy podejmowaniu decyzji o umieszczeniu w katalogu zachowań zabronionych pod groźbą kary wiedzy i doświadczenia na temat skuteczności stosowania przymusu zawartego w karze w zwalczaniu zachowań określonej kategorii. **Są kategorie zachowań, które niewątpliwie wykraczają poza akceptowane normy postępowania, ale do zwalczania których środki, jakimi dysponuje prawo karne, nie są właściwe**. Jako przykład można podać np. nadużywanie alkoholu czy prostytutkę.

określanie katalogu
zachowań zabronionych

Również określając zasady odpowiedzialności karnej, **prawo karne musi się liczyć z podstawami cywilizacyjnymi i kulturowymi danego społeczeństwa**. Można to jednoznacznie wykazać np. przy określeniu granicy wieku, od której przekroczenia rozpoczyna się odpowiedzialność karna danej osoby. Polski ustawodawca zdecydował się, że 17. rok życia będzie granicą takiej odpowiedzialności, ale dopuścił w pewnych określonych wypadkach obniżenie tej granicy do 15 lat. W innych krajach granica ta jest inaczej określana. Szczególnie dzisiaj na terenie państw Unii Europejskiej różnice takie mogą powodować problemy praktyczne, w szczególności w razie przekazywania obywatela polskiego,

określanie zasad
odpowiedzialności karnej

nieletniego według prawa polskiego, innemu państwu Unii, w którym osoba ta popełniła przestępstwo. Również opierając się na podstawach naszej cywilizacji i standardów kulturowych, przyjmujemy brak odpowiedzialności karnej osób psychicznie chorych lub niedorozwiniętych. Zakładamy, generalnie rzecz biorąc, **konieczność pewnego poziomu świadomości społecznego znaczenia czynu i możliwości kierowania swym postępowaniem dla ustalenia podstawy dla odpowiedzialności karnej.**

Przykład: Ustalenie przez biegłych psychiatrów badających sprawcę zabójstwa, że cierpi on od lat na schizofrenię i w czasie czynu nie mógł rozpoznać znaczenia swojego czynu, gdyż osoba przez niego zaatakowana jawiła mu się jako zagrażający jego życiu potwór z kosmosu, prowadzi – w razie podzielenia tej opinii przez organ wymiaru sprawiedliwości – do umorzenia postępowania karnego i zastosowania wobec sprawcy zabójstwa leczniczych środków zabezpieczających.

Na tych samych podstawach twierdzimy również, że stopień ograniczenia świadomości znaczenia czynu lub możliwości kierowania swym postępowaniem nie będzie wpływał na odpowiedzialność karną, jeżeli te właściwości sprawcy zostały wywołane wprowadzeniem się w stan nietrzeźwości lub odurzenia środkami psychotropowymi (art. 31 § 3 k.k.).

Przykład: Sprawca wypadku drogowego, u którego stwierdzono 3 promile alkoholu we krwi, nie będzie mógł się skutecznie bronić na tej podstawie, że w czasie czynu nie był w stanie zapanować nad prowadzonym pojazdem.

Niewątpliwie także bardzo silne uzależnienie od podstaw cywilizacyjnych i kulturowych występuje przy określeniu w prawie karnym kar i innych środków reakcji na popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary. Znakomitą tego ilustracją jest spór o karę śmierci. Współczesny poziom cywilizacji europejskiej nie pozwala na stosowanie tej kary. Nie chodzi jednak tylko o karę śmierci. Społeczność międzynarodowa w wielu konwencjach międzynarodowych zgodnie zakazuje stosowania tortur lub nieludzkiego traktowania albo karania (zob. np. Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, podpisana w Nowym Jorku dnia 10 grudnia 1984 r., Dz. U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 – zał.). Polska Konstytucja w art. 40 zakazuje stosowania jakichkolwiek kar cielesnych.

określanie kar
i innych środków

Można ogólnie stwierdzić, że **granice przysługującego państwu prawa karania, zarówno co do zakresu katalogu czynów zabronionych pod groźbą kary, jak i co do rodzaju stosowanych kar i ich surowości, wyznaczają gwarantowane Konstytucją wolności i prawa człowieka, wynikające z jego przyrodzonej i niezbywalnej godności**. Te wolności i prawa są także gwarantowane normami prawa międzynarodowego i europejskiego. Te ostatnie ograniczają władzę państwową, Konstytucja ogranicza władzę ustawodawczą.

granice prawa karania
przez państwo

Pojęcie „prawo karne” jest do pewnego stopnia nieściśle. Ta dziedzina prawa nie zawiera tylko norm, na podstawie których sprawcom czynów zabronionych pod groźbą kary są wymierzane kary lub środki karne. Normy prawa karnego regulują też stosowanie innych środków, niemających charakteru kary (np. środki zabezpieczające, środki stosowane wobec nieletnich).

1.3. MIEJSCE PRAWA KARNEGO W SYSTEMIE PRAWA

Prawo karne jest jedną z dziedzin składających się, obok np. prawa cywilnego, administracyjnego czy finansowego, na porządek prawny danego państwa. Jest to jednak dziedzina szczególna, i to nie tylko ze względu na stosowane środki reakcji prawnej, ale z uwagi na funkcję, jaką spełnia w stosunku do pozostałych dziedzin prawa. **Prawo karne ma charakter subsydiarny, pomocniczy w stosunku do pozostałych dyscyplin należących do porządku prawnego**. Podczas gdy np. prawo cywilne ma za zadanie organizowanie stosunków majątkowych między różnymi podmiotami, to prawo karne ma za zadanie ochronę uregulowanych w powyższym prawie norm postępowania, oczywiście tylko w takim zakresie, w jakim nie wystarczą środki przymusu, którymi ono dysponuje. W stosunku do zachowań doprowadzających do spowodowania szkody w majątku drugiej osoby wystarczy najczęściej przewidziany w prawie cywilnym obowiązek naprawienia szkody. Jeżeli jednak szkoda jest wywołana np. kradzieżą, czyli zaborem cudzej rzeczy celem przywłaszczenia, to jedynie obowiązek zwrotu skradzionej rzeczy nie byłby wystarczającym motywem powstrzymującym potencjalnego złodzieja przed dokonaniem zamachu na cudzą rzecz. W takim wypadku konieczne są normy zawierające zagrożenie wobec potencjalnego sprawcy, powstrzymujące go od naruszenia normy.

subsydiarny charakter
prawa karnego

To, co powiedziano, nie oznacza, że w przepisach prawa karnego nie są zakodowane normy zakazujące określonych zachowań, których to zakazów

daremnie szukałoby się w innych dziedzinach prawa. Jeżeli w prawie karnym (art. 202 § 1 k.k.) przewiduje się odpowiedzialność karną dla tego, „kto prezentuje treści pornograficzne w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która sobie tego nie życzy”, to z przepisu tego wynika norma zakazująca prezentacji treści pornograficznych w określony sposób. Norma ta, na równi z normami prawnymi należącymi do innych dziedzin prawa, wyznacza obszar zachowań zakazanych przez ustawodawcę. Podobnie jedynie z przepisów prawa karnego wynika zakaz już samego usiłowania popełnienia czynów zabronionych pod groźbą kary (zob. art. 13 § 1 i 2 k.k.¹).

Z subsydiarnego charakteru prawa karnego wynika ważna zasada: **jeżeli jakieś zachowanie, w świetle właściwych dla danej dziedziny życia społecznego norm prawnych, nie jest uznane za sprzeczne z tymi normami, to nie może być ono uznane za zabronione pod groźbą kary przez prawo karne.** Ten problem zostanie omówiony szerzej w kontekście analizy norm prawnych na gruncie prawa karnego.

Przykład: Jeżeli ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 182, poz. 1228) w art. 1 ust. 2 nie uznaje dziennikarza za zobowiązanego do ochrony tajemnicy państwowej, to kodeks karny nie może uznawać ujawnienia takiej tajemnicy przez dziennikarza za czyn zabroniony pod groźbą kary. Artykuł 265 § 1 k.k.² musi być interpretowany zgodnie z tą zasadą.

¹ Art. 13. § 1. Odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje.

§ 2. Usiłowanie zachodzi także wtedy, gdy sprawca nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nie nadającego się do popełnienia czynu zabronionego.

² Art. 265. § 1. Kto ujawnia lub wbrew przepisom ustawy wykorzystuje informacje niejawne o klauzuli „tajne” lub „ściśle tajne”, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

1.4. PODSTAWOWE POJĘCIA ZWIĄZANE Z PRAWEM KARNYM

Dla lepszego zrozumienia toku wywodu konieczne jest w tym miejscu, bez wchodzenia w szczegółowe zagadnienia, wyjaśnienie podstawowych pojęć używanych na gruncie prawa karnego.

1.4.1. CZYN ZABRONIONY

W art. 115 § 1 k.k. jest zawarta definicja pojęcia „**czyn zabroniony**”:

Ustawa stanowi, że **czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej**. definicja Zatem aby stwierdzić, czy dane zachowanie człowieka stanowi czyn zabroniony, należy porównać cechy tego zachowania z zawartym w ustawie karnej opisem typu (wzorca) czynu zabronionego. Jeżeli w stanie faktycznym wystąpiły wszystkie elementy opisu składającego się na ujęty w ustawie wzorzec, to mamy do czynienia z czynem zabronionym.

Pojęcie „czyn zabroniony” jest używane w dwojakim znaczeniu. Raz jako określenie samego wzorca karalnego naruszenia zakazu lub nakazu zawartego w normie sankcjonowanej (zob. niżej), drugi raz jako określenie samego zachowania wypełniającego ten wzorzec.

Należy wyróżnić także dwie kategorie czynów zabronionych. Do pierwszej zaliczamy zbrodnie i występki, do drugiej – wykroczenia. Podział na te dwie kategorie ma charakter czysto formalny i jest oparty na rodzaju ustawowego zagrożenia karą. **Zbrodnie są czynami zabronionymi zagrożonymi karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata albo karą surowszą, występki natomiast są zagrożone grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.** kategorie czynów zabronionych Jeżeli zagrożenie karą nie sięga wysokości określonej dla występkę, to mamy do czynienia z wykroczeniem. zbrodnie i występki
wykroczenia

Przykład: Jeżeli w art. 278 § 1 k.k. czyn polegający na zabraniu w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej (kradzież) jest zagrożony karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, to mamy do czynienia z występkiem.

Dla podziału na zbrodnie i występki nie jest ważne, czy wymierzona kara może przekraczać 3 lata. Ważne jest to, czy wymierzona kara może

być niższa niż 3 lata. W podanym przykładzie kara pozbawienia wolności może być wymierzona poniżej 3 lat, co przesądza, że mamy do czynienia z występkiem.

Na zakwalifikowanie danego czynu zabronionego do kategorii zbrodni i występków ma znaczenie jedynie zagrożenie określone w części szczególnej ustawy karnej. Nie wpływa na tę kwalifikację tzw. nadzwyczajny wymiar kary.

Przykład: Sprawca rozboju kwalifikowanego (art. 280 § 2 k.k.) podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Ten czyn zabroniony jest więc zbrodnią. Nie zmienia tej oceny fakt, że ze względu na ograniczoną w znacznym stopniu poczytalność sprawcy (art. 31 § 2 k.k.) sąd będzie mógł zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary i wymierzyć, zgodnie z art. 60 § 6 pkt 2, karę nie niższą niż rok i nie wyższą niż 2 lata i 11 miesięcy pozbawienia wolności (a więc karę typową dla występków).

Wykroczenia są zaliczane do czynów zabronionych pod groźbą kary, ale zostały wydzielone z prawa karnego w ścisłym znaczeniu i są określone w kodeksie wykroczeń i wielu różnych ustawach dodatkowych.

1.4.2. PRZESTĘPSTWO

Pojęcie „przestępstwo” należy do podstawowych dla prawa karnego. **Przestępstwem jest czyn bezprawny zabroniony pod groźbą kary (zbrodnia lub występki), którego sprawcy można postawić zarzut, że mógł się zachować zgodnie z nakazem lub zakazem zawartym w normie prawnej (sankcjonowanej).** Czyli inaczej mówiąc, przestępstwem jest zawiniony czyn zabroniony należący do kategorii zbrodni lub występków.

Jak już była wyżej mowa, odróżnienie przestępstwa od wykroczenia ma charakter formalny, tzn. jest zależne zasadniczo od wysokości ustawowego zagrożenia. Przy określeniu przestępstwa rolę odgrywa również czynnik materialny. **Przestępstwem jest czyn zabroniony i zawiniony, którego stopień społecznej szkodliwości jest większy od znikomego (zob. art. 1 § 2 k.k.).** Na gruncie prawa karnego mówimy więc o formalno-materialnym określeniu przestępstwa.

Ustawodawca obok przestępstw w podanym wyżej znaczeniu wyróżnia także **przestępstwa skarbowe**. Jest sporne, czy pojęcie „przestępstwo” obejmuje także pojęcie „przestępstwo skarbowe”. Jest to jednak problem, który w tym miejscu nie może być rozstrzygany.

1.4.3. WYKROCZENIE

Czyn zabroniony, który – z uwagi na wysokość ustawowego zagrożenia – nie stanowi przestępstwa (zbrodni albo występku), jest **wykroczeniem**. Wykroczenie ma wiele cech wspólnych z przestępstwem. Jest to czyn zabroniony pod groźbą kary i zawiniony. Różnica sprowadza się do wysokości ustawowego zagrożenia. **Zgodnie z art. 1 k.w. wykroczenia są zagrożone karami aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 zł lub nagany.** Podobnie jak w wypadku przestępstw, także wykroczenie jest określone od strony formalnej i materialnej. **Wykroczeniem jest czyn społecznie szkodliwy.** Biorąc pod uwagę sam abstrakcyjny ustawowy typ wykroczenia, jego stopień społecznej szkodliwości jest niższy od typów stanowiących występki. W konkretnych wypadkach może być inaczej, tzn. wykroczenie może okazać się społecznie szkodliwe w wyższym stopniu niż konkretny czyn realizujący znamiona występuku.

wykroczenie
a przestępstwo

Niewątpliwie wiele wykroczeń to czyny, które polegają na niepodporządkowaniu się nakazom administracyjnym. Dlatego dawniej nazywano prawo o wykroczeniach prawem karno-administracyjnym. Dzisiaj to wyróżnienie nie jest w pełni uzasadnione. Można wskazać wiele wykroczeń, które od występków różni jedynie przejawiający się w stopniu społecznej szkodliwości ciężar popełnionego czynu. Przykładem tego jest kradzież rzeczy, której wartość nie przekracza 250 zł (art. 119 k.w.). Określenie „prawo karno-administracyjne” (lub częściej administracyjno-karne) rezerwujemy dzisiaj raczej dla systemu stosowania represji wobec podmiotów przeważnie zbiorowych, ale także wobec osób indywidualnych, za niepodporządkowanie się przepisom o charakterze administracyjnym.

Do reformy postępowania w sprawach o wykroczenia w 2001 r. właściwe do wymierzania kar za wykroczenia były kolegia do spraw wykroczeń, działające przy organach samorządu terytorialnego. Dlatego był uzasadniony podział prawa karnego na prawo karne sądowe i prawo karne pozasądowe. Obecnie w sprawach o wykroczenia orzekają sądy i podział ten nie ma podstaw merytorycznych.

1.4.4. ADMINISTRACYJNE KARY PIENIĘŻNE

W systemie prawnym za niepodporządkowanie się określonym normom o charakterze administracyjnym przewidziano stosowanie represji, i to o wysokim stopniu dolegliwości majątkowej. Często stosowanie tych sankcji nie jest uwarunkowane przypisaniem winy, ale ze względu na ingerencję w sferę przede wszystkim praw majątkowych represjonowanych podmiotów

należy odnosić do tego rodzaju regulacji zasady konstytucyjne, które mają zastosowanie w prawie karnym, a w szczególności zasadę proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP³) i zasadę praworządności (art. 7 Konstytucji RP⁴). Mieszczą się one w szeroko rozumianym prawie represyjnym i niekiedy bywa do nich stosowane określenie „odpowiedzialność administracyjno-karna”. Najczęściej bowiem sankcje te są orzekane przez organy administracyjne.

Przykład: 1) Zgodnie z art. 298 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.) wojewódzki inspektor ochrony środowiska może nałożyć administracyjne kary pieniężne na podmioty naruszające określone w ustawie normy postępowania w zakresie ochrony środowiska. 2) Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz. U. Nr 50, poz. 331 z późn. zm.) upoważnia w art. 106 Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów do nałożenia na przedsiębiorcę kary pieniężnej w wysokości nie większej niż 10% przychodu osiągniętego w roku rozliczeniowym poprzedzającym rok, w którym następuje ukaranie za naruszenie określonych w przepisie obowiązków wynikających z ustawy. Naruszenie tych obowiązków może nastąpić także nieumyślnie. 3) W art. 107 tej samej ustawy Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów zostaje upoważniony do nałożenia kary pieniężnej w wysokości stanowiącej równowartość do 10 000 euro za działania lub zaniechania określone w tym przepisie. Również w tym wypadku kara nie jest uzależniona od umyślnego naruszenia zakazu lub nakazu ustawowego.

1.4.5. PRZEWINIENIE DISCYPLINARNE

Czynami zabronionymi przez ustawę są także **przewinienia dyscyplinarne**, jeżeli odpowiedzialność dyscyplinarna została uregulowana ustawowo. **Przewinienia dyscyplinarne są skierowane przeciwko godności wykonywa-**

³ Art. 31. 3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

⁴ Art. 7. Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

nego zawodu lub sprawowanej służby publicznej. W odróżnieniu od przestępstw i wykroczeń przewinienia dyscyplinarne nie zostały i nie mogą być ustawowo określone, tak jak nie da się w pełni wyczerpująco opisać zasad, szczególnie etycznych, obowiązujących przy wykonywaniu określonego zawodu lub pełnieniu danej służby publicznej. Tworzone kodeksy etyczne obowiązujące określone grupy zawodowe zawierają jedynie katalog podstawowych zasad, ale nie jest on zamknięty. W stosunku do przewinień dyscyplinarnych nie obowiązuje więc podstawowa zasada prawa karnego – dostatecznej ustawowej określoności czynu zabronionego.

brak ustawowego
określenia

Między przewinieniami dyscyplinarnymi a przestępstwami i wykroczeniami nie zachodzi stosunek wykluczania. Popelnienie przestępstwa w związku z wykonywaniem określonego zawodu lub pełnieniem służby publicznej będzie najczęściej także zachowaniem godzącym w godność danego zawodu i służby, a w związku z tym także przewinieniem dyscyplinarnym. **Ukaranie za przestępstwo co do zasady nie wyłącza możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności dyscyplinarnej lub zawodowej, a wręcz może taką odpowiedzialność uzasadniać.**

przewinienia dyscypli-
narne a przestępstwa
i wykroczenia

Przykład: Funkcjonariusz publiczny przyjął za załatwienie sprawy korzyść majątkową. Czyn ten stanowi realizację znamion czynu zabronionego określonego w art. 228 § 1 k.k. Czyn ten stanowi także naruszenie zasad etycznych obowiązujących służbę publiczną. Funkcjonariusz publiczny poniesie odpowiedzialność karną za popełnione przestępstwo i niezależnie od tego będzie odpowiadał dyscyplinarnie za naruszenie zasad etyki obowiązujących funkcjonariusza publicznego w toku pełnionej służby.

Brak ukarania za przestępstwo, w tym nawet wyrok uniewinniający, na gruncie obowiązujących przepisów ustawowych nie wyłącza odpowiedzialności dyscyplinarnej. Brak stwierdzenia przestępstwa nie wyklucza bowiem ustalenia, że zachowanie danej osoby naruszało godność służby.

Przykład: Funkcjonariusz publiczny został oskarżony o niedopełnienie obowiązków i działanie przez to na szkodę interesu strony załatwiającej sprawę w urzędzie (art. 231 § 1 k.k.). Sąd uniewinnił oskarżonego z zarzutu niedopełnienia obowiązków, uzasadniając, że oskarżony nie miał w zakresie czynności danego obowiązku. Stan faktyczny wskazywał jednak, że funkcjonariusz publiczny odniósł się do strony w sposób naruszający godność pełnionego urzędu.

1.4.6. KARA

Konsekwencje naruszenia normy postępowania, z wyjątkiem nielicznych tzw. *lex imperfecta*, których naruszenie nie pociąga za sobą żadnej reakcji prawnej, określają poszczególne dziedziny prawa. Zawinione spowodowanie szkody majątkowej rodzi na gruncie prawa cywilnego obowiązek naprawienia szkody. Niewykonanie obowiązku wynikającego z prawa administracyjnego skutkuje egzekucją administracyjną lub innymi środkami przymusu administracyjnego. Niezależnie od konsekwencji przewidzianych w poszczególnych dziedzinach prawa, jeżeli czyn naruszający normę postępowania jest przestępstwem, wchodzi w grę reakcje przewidziane w prawie karnym.

Podstawową, charakterystyczną dla prawa karnego formą reakcji na popełnione przestępstwo jest kara. **Kara jest osobistą dolegliwością zadaną przez**

definicja **konstytucyjnie uprawniony organ państwowy sprawcy przestępstwa jako wyraz potępienia jego zachowania.** Organem uprawnionym konstytucyjnie do wymierzania kar są jedynie sądy. Dotyczy to także kar orzekanych za wykroczenia. Kara ma być dolegliwością osobistą, tzn. ma bezpośrednio wkraczać w wolności i prawa osoby karanej. Wymierzenie jej oznacza więc zawsze zadanie osobie ukaranej dolegliwości. Ujemne konsekwencje zastosowania kary odnoszące się do osób trzecich (np. członków rodziny) są już efektem ubocznym karania, niezamierzonym przez organ, który ją wymierza.

Przykład: Rodzina osoby skazanej na karę pozbawienia wolności, znajdującą się – z powodu braku zarobków żywiciela rodziny – w niedostatku, ma pełne prawa do pomocy socjalnej.

Kara, w znaczeniu prawa karnego, może być tylko reakcją na popełnione przestępstwo, a więc czyn zabroniony pod groźbą kary i zawiniony. **Wina jest warunkiem koniecznym zastosowania kary.** Wyraża to łacińska paremia *nulla poena sine culpa*. Nie jest więc karą stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych wobec nieletnich lub umieszczenie osoby niepoczytalnej – sprawcy czynu zabronionego – w psychiatrycznym zakładzie zamkniętym celem jej izolacji jako osoby niebezpiecznej. Ani potępienie, ani zadanie dolegliwości sprawcy czynu zabronionego nie są w takim wypadku celem działania organu orzekającego o izolacji.

kara reakcją na
popełnione przestępstwo

rodzaje kar **Kodeks karny z 1997 r. wyróżnia następujące kary: grzywnę, karę ograniczenia wolności, karę pozbawienia wolności (od miesiąca do 15 lat), karę 25 lat pozbawienia wolności i karę dożywotniego pozbawienia wolności.**

1.4.7. ŚRODEK KARNY

Reakcją karnoprawną na popełnione przestępstwo, a więc czyn zabroniony, którego sprawcy można postawić zarzut, że mógł zachować się zgodnie z nakazem lub zakazem normy prawnej, może być także orzeczenie przez sąd środka karnego obok kary, a w określonych w ustawie wypadkach zamiast kary. Środki karne mają zróżnicowany charakter. Z jednej strony mają one stanowić zaostrenie i zracjonalizowanie dolegliwości związanej z karą, z drugiej strony służą one zabezpieczeniu społeczeństwa przed możliwymi w przyszłości działaniami sprawcy lub prowadzą do zabezpieczonego przymusem prawnym zrekompensowania przez sprawcę szkód spowodowanych przestępstwem. Przedstawionych w tym miejscu funkcji środków karnych nie należy traktować rozłącznie. Jeden środek może spełniać więcej niż jedną funkcję. Przykładowo, zakaz prowadzenia pojazdów może być orzeczony, gdy zachodzi potrzeba zwiększenia dolegliwości związanej z karą i jednocześnie pełni on funkcję zabezpieczenia użytkowników drogi przed niebezpiecznym kierowcą.

W art. 39 k.k. jest zawarty katalog środków karnych. Ustawa wymienia:

- pozbawienie praw publicznych,
- zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej,
- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi,
- obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu,
- zakaz wstępu na imprezę masową,
- zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych,
- nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- zakaz prowadzenia pojazdów,
- przepadek,
- obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę,
- nawiązka,
- świadczenie pieniężne,
- podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Jeszcze raz należy podkreślić, że **środki karne, tak jak kary, mogą być orzekane jedynie wobec sprawców przestępstw, a więc warunkiem koniecznym ich orzeczenia jest вина.**

1.4.8. ŚRODKI ZWIĄZANE Z PODDANIEM SPRAWCY PRÓBIE

W obowiązującym kodeksie karnym kary zasadnicze mogą podlegać istotnej modyfikacji. Sąd może wykonanie orzeczonej grzywny, kary ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności w wysokości zasadniczo do warunkowe zawieszenie 2 lat, wyjątkowo (art. 60 § 5 k.k.⁵ i art. 343 § 2 pkt 2 k.p.k.⁶) do lat 5, wykonania kary warunkowo zawiesić na okres próby połączony z możliwością nałożenia na sprawcę odpowiednich obowiązków lub oddaniem go pod dozór kuratora. Po pomyślnym zakończeniu okresu próby i dodatkowych 6 miesiącach następuje zatarcie skazania. **Warunkowe zawieszenie jest więc daniem szansy sprawcy, który nie wykazuje cech demoralizacji i wobec którego samo skazanie i orzeczenie kary jest wystarczającym ostrzeżeniem.** Jeśli w okresie próby skazany nie przestrzega porządku prawnego, nie wykonuje nałożonych obowiązków, a w szczególności gdy popełni przestępstwo, sąd może zarządzić wykonanie orzeczonej kary. W określonych wypadkach zarządzenie wykonania orzeczonej kary jest obligatoryjne (75 § 1 k.k.⁷).

Jeszcze dalej idącym środkiem związanym z wyznaczeniem okresu warunkowe umorzenie próby jest **warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 66–postępowania karnego 68 k.k.)**. Ustawodawca uznał, że w wypadku przestępstw o mniejszym ciężarze gatunkowym (zagrożonych karą zasadniczo nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności, wyjątkowo – 5 lat pozbawienia wolności), gdy sprawca nie był dotychczas karany za przestępstwo umyślne i nie wykazuje cech demoralizacji, co pozwala przypuszczać, że bez kontynuowania postępowania i ukarania sprawca przestępstwa będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni przestępstwa, można wobec takiego sprawcy warunkowo umorzyć postępowanie i umożliwić mu uniknięcie stygmatyzacji związanej z wyrokiem skazującym. Na sprawcę przestępstwa sąd stosujący warunkowe umorzenie postępowania może nałożyć w okresie próby obowiązki, w szczególności naprawienie wyrządzonej prze-

⁵ Art. 60. § 5. W wypadkach określonych w § 3 i 4 sąd, wymierzając karę pozbawienia wolności do lat 5, może warunkowo zawiesić jej wykonanie na okres próby wynoszący do 10 lat, jeżeli uzna, że pomimo niewykonania kary sprawca nie popełni ponownie przestępstwa; przepisy art. 71–76 stosuje się odpowiednio.

⁶ Art. 343. § 2. W wypadku określonym w § 1:

(...)

2) warunkowe zawieszenie wykonania kary może nastąpić niezależnie od przesłanek określonych w art. 69 § 1–3 Kodeksu karnego, przy czym nie stosuje się go do kary pozbawienia wolności w wymiarze powyżej lat 5, a okres próby nie może przekroczyć 10 lat.

⁷ Art. 75. § 1. Sąd zarządza wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności.

stępstwem szkody (w określonych sytuacjach jest to obowiązek sądu). Po upływie okresu próby postępowanie przeciwko danemu sprawcy o popełnione przestępstwo nie może być już kontynuowane. Jeżeli w okresie próby sprawca popełni przestępstwo lub w inny sposób będzie naruszał zasady współżycia społecznego, sąd może zarządzić (w niektórych przypadkach jest to obligatoryjne) podjęcie postępowania warunkowo umorzonego i kontynuuje postępowanie karne w sprawie popełnionego przestępstwa.

Trzecim środkiem przewidzianym przez kodeks karny, związanym z wyznaczeniem okresu próby, jest **warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonania reszty kary pozbawienia wolności (art. 77)**. Ustawa przewiduje, że po odbyciu określonej części kary, gdy jej przebieg i inne określone w ustawie przesłanki za tym przemawiają, sąd może zdecydować o warunkowym zwolnieniu. Pozostały do odbycia całej kary okres stanowi czas próby (który nie może być zasadniczo krótszy niż 2 lata lub dłuższy niż 5 lat), czyli kontrolowanej wolności, i jeśli przebiegnie prawidłowo, tzn. skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni przestępstwa, karę uznaje się za odbytą.

1.4.9. ŚRODKI ZABEZPIECZAJĄCE

Zabezpieczenie przestrzegania porządku prawnego chroniącego podstawowe wartości wymaga reakcji także na naruszenia tego porządku i zagrożenia dóbr przez osoby, które ze względu na swój stan zdrowia psychicznego lub inne właściwości same nie ponoszą odpowiedzialności karnej z uwagi na brak winy, ale stanowią zagrożenie także w przyszłości. **Czyn zabroniony jest podstawą uruchomienia działań zmierzających do neutralizacji niebezpieczeństwa stwarzanego przez sprawcę.** Poniżej będzie mowa o kierunkach w prawie karnym, które stosowanie środków zabezpieczających uzależniały jedynie od rozpoznanego zagrożenia ze strony określonej osoby lub nawet grupy osób, bez konieczności stwierdzenia popełnienia przez daną osobę czynu zabronionego. Zabezpieczenie przed osobami niebezpiecznymi, chorymi może być wprowadzane niezależnie od czynu zabronionego, ale nie na podstawie prawa karnego. Osoba psychicznie chora może być w trybie postępowania opiekuńczego umieszczona, jeśli jest to konieczne ze względu na jej bezpieczeństwo lub bezpieczeństwo otoczenia, w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. **Prawo karne określa stosowanie środków zabezpieczających tylko jako reakcję na popełnienie czynu zabronionego.**

Środki zabezpieczające mogą być dwojakiego rodzaju. Mogą to być środki o charakterze leczniczym albo środki o charakterze administracyjnym. Osobę psychicznie chorą, która dopuściła się czynu

warunkowe
przedterminowe
zwolnienie

rodzaje środków
zabezpieczających

zabronionego w warunkach wyłączających jej poczytalność, można umieścić w zamkniętym zakładzie jako środka zabezpieczającym o charakterze leczniczym. Kierowcy, który doznał w trakcie prowadzenia pojazdu pierwszy raz w życiu ataku schizofrenii (pojawiło się nagle uczucie leku i przekonanie, że należy gwałtownie zwiększyć prędkość) i spowodował wypadek, nie można postawić zarzutu w związku z popełnieniem czynu zabronionego. Można mu jednak odebrać prawo jazdy, stosując środek zabezpieczający o charakterze administracyjnym.

Środki zabezpieczające stosuje sąd jako reakcję na czyn zabroniony ze względu na niebezpieczeństwo sprawcy. Choć zasadniczo stosowane są one wobec sprawców, którym nie można przypisać winy, to niekiedy środki zabezpieczające o charakterze leczniczym można orzec także wówczas, gdy popełnienie przestępstwa przez sprawcę związane było z określonym zakłóceniem czynności psychicznych, które jednak nie wyłączało jego poczytalności w chwili czynu. Środki takie wykonuje się w czasie odbywania kary, a zupełnie wyjątkowo także po odbyciu kary (art. 95a k.k.⁸).

1.4.10. ŚRODKI STOSOWANE WOBEC NIELETNICH

Była już o tym mowa, że zgodnie z założeniami cywilizacyjnymi odpowiedzialność karna wymaga osiągnięcia pewnego stanu dojrzałości psychospołecznej. **Polski ustawodawca przyjął jako granicę odpowiedzialności karnej ukończenie 17 lat (wyjątkowo ukończenie 15 lat).** W wypadku sprawców czynów zabronionych, którzy nie osiągnęli granicy wieku warunkującego odpowiedzialność karną, nie przypisuje się im winy i także nie wymierza się im kary (wyjątki zob. rozdz. 16.5.2.1). Nie stosuje się do nich represji karnej przewidzianej kodeksem karnym lub innymi ustawami karnoprawnymi. Wobec tych osób stosuje się środki wychowawcze lub poprawcze wymienione w ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 33, poz. 178 z późn. zm.). Celem tych środków nie jest represja, lecz przede wszystkim nadrobienie zaległości wychowawczych i umożliwienie socjalizacji nieletnich.

⁸ Art. 95a. § 1. Skazując sprawcę na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo skierowane przeciwko wolności seksualnej, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, sąd może orzec umieszczenie sprawcy, po odbyciu tej kary, w zakładzie zamkniętym albo skierowanie go na leczenie ambulatoryjne, w celu przeprowadzenia terapii farmakologicznej lub psychoterapii, zmierzających do zapobieżenia ponownemu popełnieniu takiego przestępstwa, w tym w szczególności poprzez obniżenie zaburzonego popędu seksualnego sprawcy. Terapii farmakologicznej nie stosuje się, jeżeli jej przeprowadzenie spowodowałoby niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia skazanego.

1.5. PRAWO KARNE MATERIALNE I INNE DZIEDZINY PRAWA KARNEGO

O pojęciu prawa karnego można mówić w znaczeniu ścisłym i w znaczeniu ogólnym. Prawo karne w znaczeniu ścisłym zostało już poprzednio zdefiniowane jako zespół norm prawa stanowionego przez konstytucyjnie uprawniony do tego organ, zawierających katalog czynów zabronionych pod groźbą kary, regulujących zasady pociągania do odpowiedzialności karnej oraz określających katalog kar i innych środków stanowiących reakcję na popełnienie czynu zabronionego oraz zasady stosowania tych kar i środków. Tak rozumiane prawo karne nazywamy **prawem karnym materialnym**. prawo karne materialne

W ramach prawa karnego materialnego można wyróżnić jeszcze zespół norm odnoszący się do czynów zabronionych stanowiących przestępstwa (prawo karne materialne w najściślejszym znaczeniu), zespół norm odnoszących się do wykroczeń (prawo karne materialne wykroczeń) oraz zespół norm odnoszących się do przestępstw i wykroczeń skarbowych (prawo karne materialne skarbowe). Tym działom prawa karnego materialnego odpowiadają podstawowe akty prawne: **ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny** (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.), **ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń** (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275 z późn. zm.) oraz **ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy** (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 111, poz. 765 z późn. zm.). Obok wymienionych kodeksów obowiązują liczne ustawy dodatkowe, zawierające przepisy wchodzące w skład tych trzech odmian prawa karnego materialnego (przykłady zob. rozdz. 6.7). Dotyczy to w szczególności licznych ustaw zawierających określenie wykroczeń. działy prawa karnego materialnego

Obok prawa karnego materialnego wyróżnia się **prawo karne procesowe**, regulujące czynności, których celem jest ustalenie, czy zostało popełnione przestępstwo, kto jest jego sprawcą oraz czy sprawca ponosi odpowiedzialność karną, czyli jego osądzenie. Podstawowym aktem dla tej dziedziny prawa jest **ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego** (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.). Obowiązuje także odrębny akt prawny – **ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia** (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 133, poz. 848 z późn. zm.), odnoszący się do czynności, których celem jest ustalenie, czy zostało popełnione wykroczenie, kto jest jego sprawcą oraz czy sprawca ponosi za wykroczenie odpowiedzialność. W kodeksie karnym prawo karne procesowe

skarbowym są zawarte przepisy regulujące postępowanie w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe (tytuł II).

Trzecią dyscypliną prawną w ramach prawa karnego jest **prawo karne wykonawcze**, regulujące zasady i tryb wykonania kar i środków orzeczonych wobec sprawców przestępstw lub wykroczeń albo przestępstw lub wykroczeń skarbowych. Podstawowym aktem prawnym jest w tej dziedzinie **ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)**.

Przedmiotem tego podręcznika jest prawo karne materialne w najściślejszym znaczeniu, a więc odnoszące się do czynów stanowiących przestępstwa.

Polskie prawo karne to obowiązkowa lektura dla wszystkich studentów, którzy chcą opanować teoretyczne podstawy prawa karnego. Publikacja ta powinna stać się również niezbędną pomocą dla aplikantów i praktyków – pozwala na odświeżenie i uporządkowanie wiedzy oraz ułatwia zrozumienie rozwiązań przyjmowanych przez ustawodawcę lub sądy.

Spośród dostępnych na rynku podręczników książka ta wyróżnia się nie tylko nowym podejściem do tematu, ale również opracowaniem formalnym. Wywodowi towarzyszy bezpośrednio przywoływana treść przepisów, co sprawia, że z książki można korzystać bez konieczności ciągłego sięgania do kodeksów. Swą funkcjonalność *Polskie prawo karne* zawdzięcza przejrzystemu układowi, który pozwala na łatwą nawigację po obszernym materiale, oraz marginaliom podkreślającym najważniejsze zagadnienia i licznym przykładom. **Podręcznik uwzględnia także ostatnie zmiany w prawie karnym, w tym nowelizacje kodeksu karnego uchwalone do dnia 1 października 2012.** Tak skonstruowana książka jest niezwykle przyjazna dla użytkownika i z powodzeniem konkuruje z publikacjami elektronicznymi i internetowymi.

Dr hab. Włodzimierz Wróbel jest profesorem w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownikiem Zakładu Bioetyki i Prawa Medycznego. Jest członkiem Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości, ekspertem komisji

sejmowych i senackich, autorem prac naukowych i popularnonaukowych z zakresu prawa karnego, prawa konstytucyjnego i teorii prawa. Od 2011 roku jest sędzią w Izbie Karnej Sądu Najwyższego.

Prof. dr hab. Andrzej Zoll jest profesorem prawa karnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz w Wyższej Szkole Prawa i Administracji w Przemyśle/Rzeszowie, wieloletnim kierownikiem Katedry Prawa Karnego Uniwer-

sytetu Jagiellońskiego, autorem wielu publikacji naukowych, komentarzy, monografii oraz artykułów, jednym z najwybitniejszych specjalistów w dziedzinie prawa karnego w Polsce. Jest przewodniczącym Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości. Bierze czynny udział w życiu publicznym, będąc jedną z osób, które najbardziej przyczyniły się do przemian demokratycznych w Polsce. Po 1989 roku pełnił m.in. funkcje sędziego i Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, Przewodniczącego Państwowej Komisji Wyborczej, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Przewodniczącego Rady Legislacyjnej.

znak.com.pl
KSIĄŻKI Z DOBREJ STRONY

CENA DETAL. 69,90 zł

